

ראה עוד בגודל חיוב לימוד מקרא: הקדמת בעל 'מעדני יום טוב' בסוף המסכת; שו"ע הגר"ז הלכות תלמוד תורה פרק ב.ט.

דף כט

והשקיף בה שתיים ושלש שעות ולא העלוהו – ולא היה יודע אותה אדם אחר, לכך לא העבירו אחר לפני התיבה במקומו, כי אם הוא לא יודעה מי יידענה (עפ"י רא"ה; ריטב"א; המכתם).

ואם תאמר לפי זה מה מקשה הגמרא שהיה לנו להעבירו משום חשש מינות, והלא עדיין לא היתה ברכה זו שגורה אצל איש מהם [ומשמע שלא היו רגילים בכל יום, ואף שמואל הקטן בעצמו – כמו שהעיר הרשב"א. 'אפשר שהיה טרוח בתלמודו ולא היה מתפלל אלא לזמנים רחוקים'. נמו"י], וודאי יש לתלות בטעות? ויש לומר לפי שהוא תקנה אין לתלות כל כך בטעות.

הנה נראה ממה שאמר 'כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת הצדוקים', שלא דבר פשוט הוא לעסוק עם המינים. ועיין סנהדרין לח סו"ב דרק מאן דידע לאהדורי להו כרב אידיה ליהדר, כי לא פשוט הוא ה'ניתוח' הזה להוציא מן הכלל באופן הראוי אנשים מבני ישראל, וכן להבין ולברר שרש טעותם היכן היא, ורק שמואל הקטן בעיניו, תלמידו של הלל הראוי שתשרה עליו שכינה (כדאיתא בפ"ק דסנהדרין), ואשר הוא היה אומר (באבות) בנפול אויבך אל תשמת, הוא הראוי לזה. וגם אחר שתקנה צריך הוא לעיין בדבר משנה לשנה אפילו ב' וג' שעות ולהתבונן אם אמנם הנוסח מבטא את היחס הראוי להם. וזהו 'שכחה' – לאו דוקא את המלים אלא את התחושות שמאחוריהן כי בכל ראש השנה כמו נשכח כל מצב השנה שעברה ומתחדש בפנים אחרות [שלכך רק 'לשנה האחרת' קבעום בהלל והודאה. וכל שכן במידת פורענות] (מרע"כ שיחי')

הפרי-חדש (באו"ח סה) כתב להוכיח מכאן כשיטת הפוסקים שהשווה כדי לגמור את כולה אינו חוזר. ואולם הפני-יהושע כתב, כיון שהרהר בכל אותו זמן באותה ברכה ולא הסתיח דעתו ממנה – אין זה הפסק.

טעה בכל הברכות כולן – אין מעלין אותו. בברכת הצדוקים – מעלין אותו. הרשב"א (והנמו"י והמכתם) פרש: 'אין מעלים אותו' מהתיבה, אם יודע לחזור למקום שטעה. הא לאו הכי – מעבירים אחר תחתיו (כדלהלן לד).

ומשמע לפי פירוש זה שבברכת המינים, אם טעה ודילגה מעלים אותו מיד מן התיבה ואין ממתנינים לו כבשאר ברכות. וכן משמעות הגמרא שהקשו למה נתנו לשמואל הקטן להשקיף שתיים ושלש שעות ולא העלוהו מיד. וכן נפסק ברמב"ם (תפלה י, ג) ובשלחן ערוך קכו, א. ואולם אם נזכר מעצמו וחזר ואמר 'ולמלשינים' אין צריך להורידו, שהרי הוכיח סופו שטעה בשגגה. כן כתב בבאור הלכה קכו).

ויש מפרשים (תלמיד רבנו יונה; רא"ה) שמדובר כשאינו יודע לחזור לתפילתו ומעבירים אחר תחתיו, ופירוש 'אין מעלים אותו' – אין מסלקים אותו מלהיות שליח צבור בכלל, ואילו בברכת המינים – מסלקים אותו לגמרי. ואולם הפוסקים נקטו להלכה שאין מסלקים אותו מלהיות ש"ץ בגלל פעם אחת, כי יש לתלות שטעה (מג"א פרישה ופר"ח – הביאם המשנ"ב).

יש לסייע לפירוש הראשון מלשון רבי יהושע בן לוי: 'לא שנו אלא שלא התחיל בה, אבל התחיל בה גומרה' – משמע שהמדובר לענין המשך תפילתו הנוכחית ולא על היותו ש"ץ בפעם אחרת.

'הני תשע דראש השנה כנגד מי? אמר ר' יצחק דמן קרטיגנין: כנגד תשעה אזכרות שאמרה חנה בתפלתה, דאמר מר בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה'. כל אזכרה שאמרה חנה בנבואתה על פקידתה אשר נפקדה בראש השנה, כנגדה אנו מיחדים ברכה לה' ביום זה ואומרים תשע פעמים: ברוך אתה ה' וכו'. ואף ענין היום רמוז בתפילתה: ה' ידין אפסי ארץ – אימתי? בראש השנה (מספר התודעה עפ"י פסיקתא רבתי כד). וכן נרמז בויתן עז למלכו. וכן: ה' ממית ומחיה... מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם... – כי באותה העת נכתב מי יחיה ומי ימות מי יעני ומי יעשר מי ישפל ומי ירום.

'מעין כל ברכה וברכה' – כגון 'אתה חונן לאדם דעת. בא"י חונן הדעת'. וכן כולם (ריטב"א, נמו"י, פיה"מ לרמב"ם ועוד). ויש שכתב: 'חננו מאתך דעה בינה והשכל. בא"י חונן הדעת. והחזירנו בתשובה... וסלה לנו...'. (אור זרוע תפלה ז, מרבנו חננאל).

לדעה ראשונה יוצא שבשאר כל הברכות אומר הבקשה שהרי הן פותחות בבקשה, ואילו ב'אתה חונן' הפותחת בשבת, אינו מבקש כלום. וצ"ע, הלא אפילו בקשת גשם מעכבת, שלכך אין לומר הביננו בימות הגשמים, ומדוע בקשה בברכת הדעת אינה מעכבת. וצריך לומר שכך תקנו, לומר את ענין תחילת הברכה והתימתה בלבד.

'ונכללה מכלל הביננו ה' אלקינו המבדיל בין קדש לחול – קשיא'. ואף על פי שנשאר ב'קשיא' – דברי שמואל קיימים להלכה.

ואפשר ליתן טעם בדבר; משום כך אין כוללים הבדלה ב'הביננו', כי אין מוסיפים משפט ב'מעין ברכות', כי כל משפט הוא ברכה שלמה ואילו יוסיפו הבדלה יהא נראה שההבדלה ברכה לעצמה, ואינה כן [מלבד לדעת רבי עקיבא] (עפ"י רבנו יונה).

מטעם זה אין אומרים 'על הנסים' בברכה מעין שלש – כי אין מוסיפין ב'מעין ברכות' אלא ברכה שלמה. ואולם מעין 'רצה' ו'עלה ויבוא' מוסיפים אחר 'ובנה ירושלם' – כי שם מציינו שהם ברכה שלמה, בשוכה (בשם הג"ר מאיר שמחה מדווינסק. וי"א בשם הגר"ס. וע' גם בהגש"פ לר"ד מרגליות, במילואים ד"ה ובנה ירושלם. וע"ש הסבר נוסף). וצ"ל שלענין זה אין אומרים 'טעה שאני', כי מ"מ אמירה זו קובעת ברכה לעצמה באופן מסוים, הלכך יש להכלילה אף כשמקצרים, משא"כ לקבוע התוספת ב'שומע תפילה' אין עושים כן אלא כשטעה.

טעם נוסף: שמוא ראו חכמים צורך לקבוע הבדלה בתפלה בשלמותה ולא רצו לקצרה (עפ"י הרא"ה).

'אי הכי הבדלה בחונן הדעת נמי אתי לאטרודי?' – ומדוע נשאר לעיל ב'קשיא' (רש"ל). ואילו הרשב"א פרש (וכן נראה באור זרוע – תפלה ז) שלדעת רב ביבי בר אביי אומרים 'הביננו' גם במוצאי שבתות, כדבריו: 'כל השנה כולה מתפלל אדם הביננו חוץ מימות הגשמים'. ומשום כך הקשו, מה בין הבדלה בחונן הדעת לשאלת גשם בימות הגשמים (וכן הביא מר"צ גיאנות לפסוק הלכה. ואולם אנו נוקטים להלכה שאין אומרים 'הביננו' במוצאי שבתות).

'לא קשיא, הא ביחיד הא בצבור. בצבור מאי טעמא לא, משום דשמעה משליח צבור, אי הכי...'. לכאורה תמוה כיצד אפשר לפרש טעמה של הברייתא מפני שהוא יוצא משליח הצבור, הלא אם כן מדוע אם טעה בגבורות גשמים מחזירים אותו, מאי שנא 'טל ומטר' שיכול לצאת ע"י הש"ץ, ואילו ב'משיב הרוח ומוריד הגשם' אינו יוצא?

אך באמת אנו נוקטים להלכה שאין שליח הצבור מוציא אלא מי שאינו בקי, אך ישנה הלכה מיוחדת שאם נתקיימה 'תפילה' אלא שחיסר בה דבר שצריך להזכירו משום המאורע והזמן, כגון 'עלה ויבוא'

או שאלת גשמים – בזה אמרו שאפשר לצאת ידי חובה בשמיעה על ידי הש"ץ (כמו שכתבו התוס' להלן בד"ה טעה). ואם כן יש לומר שהזכרת גבורות גשמים שונה משאלת גשמים בברכת השנים, שאין ענינה משום הזכרת 'מעין המאורע', אלא היא חלק מהותי מהזכרת שבחיו של מקום בתפלה, ובלעדיה אין תפלתו תפלה כלל – הלכך על הזכרה זו אין שייך לצאת מן הש"ץ, וכאילו דילג ברכה שלמה (עפ"י 'שעורים לזכר א"מ ו"ל' ח"ע עמ' קצה. ע"ע חילוק עקרוני בין שתי ההזכרות הללו – בספר ברכת מרדכי ח"א סוס"י כה).

(ע"ב) 'מאי קבע – אמר רבי יעקב בר אידי אמר רבי אושעיא: כל שתפלתו דומה עליו כמשוי. ורבנן אמרי: כל מי שאינו אומרה בלשון תחנונים'. יש בדברי רבנן להקל ולהחמיר; להקל – אף על פי שדומה עליו כמשא, כיון שאומרה בלשון תחנונים תפלתו תפלה. להחמיר – גם אם אין התפלה עליו כמשוי, ומתפלל כמי שצריך לו הדבר ביותר, אף על פי כן אם אינו אומרה בלשון תחנונים אין תפלתו תפלה (רבנו יונה).

'מצוה להתפלל עם דמדומי חמה... לייטי עלה במערבא אמאן דמצלי עם דמדומי חמה'. כתב רבנו חננאל (מובא בהגהות מיימוניות תפלה ג, ד): אעפ"י שגיננו במערבא את המתפלל עם דמדומי חמה, זהו במאחר ביותר, אבל קודם ביאת השמש כמעט שפיר דמי, ותפלתו תחנונים – כדברי אביי בר אבין ור"ח בר אבין.

'המהלך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה...'. משמע ברמב"ם (תפלה ד, יט) שתפלה זו נתקנה לומר תחת תפלת שמונה-עשרה, שאם היה מהלך במקום סכנה והגיע זמן תפלה – אומר תפלה זו. [ואף על פי שהיא במקום שמונה עשרה, לאחר שיחזור לשוב מתפלל י"ח שלמות אם עדיין לא עבר זמן התפלה, כדלהלן בגמרא].

נראה לכאורה לפי זה שאם שוהה במקום סכנה זמן מרובה, מתפלל שם שלש תפלות ביום. ואם כבר התפלל שמונה עשרה ואחר כך יצא למקום סכנה; בבאור הלכה (ק"ד"ה ההולך) צידד לומר (עפ"י משמעות האור-זרוע) שאומר תפלה זו במקום תפלת הדרך.

ועוד כתב שנראה שאם התפלל תפלת הדרך בצאתו, ואחר כך נוכח שהוא מקום סכנה – אין צריך עוד להתפלל תפלה קצרה זו, כי היא נכללת במה שאמר מתחלה 'הצילנו מכל אויב ואורב בדרך ומכל מיני פגעים רעים'.

לפי הטעם שכתב שתפלה זו ענינה נכלל בתפלת הדרך, היה נראה שגם אם לא התפלל שחרית והתפלל תפלת הדרך בצאתו – אין צריך לומר תפלה קצרה, שהרי כבר התפלל תפלת הדרך הכוללת ענין תפלה זו. אך אין מסתבר לומר כן, כי בתפלה קצרה מתפלל על צרכי כלל ישראל, והיא כוללת פרנסה וכל שאר צרכים – מה שאין כן תפלת הדרך ענינה מסוים ביותר, על שלום דרכו. ועל כן נראה שסוף דברי הבאה"ל מתיחסים על האופן הקודם, שכבר התפלל שחרית, ששוב אינו צריך להתפלל תפלה קצרה, אבל אם לא התפלל – אומר תפלה קצרה הגם שאמר תפלת הדרך בצאתו.

ויש לעיין במה שכתב שבתפלה זו די ואין צריך תפלת הדרך – והלא אין בה בקשה מיוחדת על שלום הדרך אלא בקשה כללית על צרכי ישראל, וגם חיובה חל רק בהיותו במקום סכנה, אבל תפלת הדרך נתקנה בשעת יציאתו שעדיין אינו במקום סכנה גמורה, ויש בה בקשה מיוחדת על הדרך, ומנין לומר שייפטר ממנה.

ועוד יש מקום בסברה, לולא דברי הבאה"ל, שאפילו התפלל שחרית לפני צאתו וגם התפלל תפלת הדרך, מתפלל שוב תפלה זו, שהרי עתה הוא במצב חדש של סכנה, ותקנו לו תפלה מיוחדת בהיותו נתון במצב זה, והרי מזכיר בה בכל פרשת העיבור – דבר שלא הזכיר זאת בתפלת הדרך. ולפי סברה זו יוצא ש'תפלה קצרה' אינה באה רק כתחליף לתפלת שמונה-עשרה אלא

היא תפלה שנתקנה למקום סכנה, גם אם כבר התפלל. [בזוה מיושבת מעט לשון רש"י (ל רע"א) שקרא לתפלת הדרך 'תפלה קצרה', ומשמע שענינם אחד. והלא לכאורה אין כל קשר ביניהם, שזו תפלה הבאה תחת שמונה עשרה וזו היא בקשה מיוחדת שנאמרת ביציאה לדרך. אך לפי האמור נחא קצת]. וצריך עיון.

'מאי פרשת העבור – אמר רב חסדא אמר מר עוקבא: אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברה יהיו צרכיהם לפניך...' ובדוקא נקט לשון סתומה כזו – מפני שאין הדבר נאה לאמרו בתפלה, להזכיר עברה ועברה (עפ"י ריטב"א).

– פרש כאן שתי משמעויות ל'עבור' – לשון עברה ולשון הריון. [וזהו 'בכל פרשת העיבור', בכל פירוש ומשמעות של עבור] (עפ"י מהרש"א. וצ"ב).

– פשוט שעיקר הכוונה לעובדה שהוא נמצא עכשיו בבחינת 'עוברי דרכים' וטירדא, שזה גופא גם סימן וכינוי ליציאה מן הסדר גם ברוחניות. וכל הפירושים של לשון 'עבר' שייכים למצבו, היינו לשון עברה וכעס ודינים, שהוא קרוב לפשט, שעצם מצב הסכנה הוא זמן דינים. ואפילו הוא כאשה עוברה שאינה מקבלת פיוס (כדרך שאמרו בזמא לענין בולמוס. וכן 'ויתעבר ה' בי למענכם' דרשוהו לשון עוברה, כי אמר רב לך מלפייסני). ולמעלה מזה כאשר גם עוברים על דברי תורה מתוך טורח הדרך והגלות, והרי הם כגנבא אפום מחתרתא, מכל מקום כיון דרחמנא קרו יהיו צרכיהם לפניך, וכדרך שאמרו בסוף מכילתין 'בכל דרכך דעהו' אפילו לדברי עבירה, ועיי"ש בפירוש המשנה להרמב"ם (מרע"כ שיח').

'אמר ליה אליהו לרב יהודה אחזה דרב סלא חסידא: לא תרתח ולא תחטי, לא תרוי ולא תחטי, וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וצא...' –

'לא תרתח' ו'לא תרוי' הן שתי האזהרות הכוללות את כל הטרדות שהאדם מוטרד בהם ושוכח לבוראו, יצר הכעס והקנאה ויצר התאוה; כאשר אתה 'יוצא לדרך' כלומר עוסק בעניני עולם הזה [שעל שם כך מיתתו של אדם מכונה מנוחה, 'נייח נפשיה', כי נח מעמל העולם ומטרדותיו. וכן דרשו מ'בלכתך בדרך' לפטור עוסק במצוה, משמע ש'הליכה' סתם היינו עוסק בעניני הרשות של עוה"ז], לא יוכל לשמור את עצמו כל כך, כי כבר נמצא במקום הטירדה או הנאות העולם הזה. ועל כך באה העצה 'המלך בקונך וצא' – קודם שתכנס אל תוך הטירדה תמליך עליך את הש"י ותבקש בתפלה שלא יאונה לפניך דבר שהוא נגד רצון הש"י (עפ"י מי השלוח – לקוטי הש"ס. [וע"ע בדבריו ר"פ צו על כתנת בד ומכנסי בד]).

'המלך בקונך וצא'. כבר עמדו המפרשים על לשון הימלכות, ונתנו בזה רמזים וטעמים שונים; ע' שלה"ק מסכת חולין ס"פ נר מצוה; אבני זכרון (לובלין), אות קיד; אגרות משה או"ח ח"ב נט. וראה לעיל ג, על 'ונמלכין בסנהדרין'.

דף ל

'לישתף איניש נפשיה בהדי צבורא'. שבכך שהיחיד מכליל עצמו עם הצבור, זוכה הוא עצמו למה שלא היה זוכה אילו לא היה מתפלל אלא על עצמו בלבד, כי בתוך הצבור זוכים היחידים הגם שאינם ראויים מצד עצמם (עפ"י שיחות מוסר יח תשל"ג).

והנה פשוט הוא דלא סגי בשינוי הלשון גרידא מלשון יחיד ללשון רבים, אלא כדי שיוכל להתפלל בלשון רבים על כרחו צריך הוא באמת בהנהגתו ובמעשיו להשתתף עם הציבור ולהיות נושא בעול עמהם. ולא שיהיה פורש מן הציבור בהנהגתו וכולל עצמו עמהם בלשון תפילתו' (דרשות בית ישי טז).